

منظر
از سہ
ورمان جنگ
داستان کوتاہ
کتابشناسی

(از یوسف رادنا فیروزہ برومند)
حسین حداد ساوچی

اشاره:

جای کتابشناسی دو جلدی دفاع مقدس در سال ۱۳۸۴ موجب آن شد تا این وجیزه قلمی شود، علت اصلی آن هم کم توجهی «پدیدآورنده» و «ناظر» کتاب پیرامون سابقه کتابشناسی دفاع مقدس بود. همچنین از آنجا که این اثر تا این تاریخ کامل ترین کار - از نظر ثبت تعداد آثار - می باشد (و قطعاً سرکار خانم فیروزه برومند زحمات زیادی برای آن متحمل شده اند) بهانه ای شد تا این نوشته قلمی شود. نگارنده این سطور اعتقاد دارد به خاطر احترام به گامهایی که قبلاً در این مسیر برداشته شده است، شایسته تر بود که این کتابشناسی مقدمه جامع و کاملتری را بر پیشانی خود می داشت.

نگارنده به صورت گذرا از سه منظر به کتابشناسی داستانهای کوتاه و رمان جنگ پرداخته، و بیشتر سعی داشته سیر تاریخی پرداختن به این کار را مورد بازبینی قرار دهد؛ فکر اولیه تهیه فهرست داستانهای جنگ، سابقه کار و تقسیم بندی موضوعی داستانهای جنگ، سه منظری است که بنیاد این مقاله بر آن نهاده شده است.

اما قبل از وارد شدن به متن لازم می دانم به موارد زیر اشاره شود:

- ۱- خمیرمایه اصلی این مقاله مصاحبه ادبیات داستانی با نگارنده در شماره ۲۵ مجله (شهریور ۷۴، ویژه نامه دفاع مقدس) می باشد. که اکنون پس از ده سال با توجه به شناخت منابع جدید کتابشناسی جنگ مورد بازبینی قرار گرفته است، و پس از حذف و اضافات زیاد، متنی جدید و کامل آماده شده است.
- ۲- هر چند در عنوان مقاله، عبارت «کتابشناسی» آمده است، ولی در متن به دلیل روشن شدن سابقه کار و ثبت روند تاریخی کتابشناسی جنگ، تمام منابع مورد نظر ضبط نشده است. به طور مثال، کتاب «نیم نگاهی به هشت سال قصه جنگ» از رضا رهگذر یک کتابشناسی نیست، ولی به این دلیل که نام تعداد زیادی از داستانهای جنگ را ثبت کرده است، می تواند یکی از مراجع تکمیل کننده مواد و ابزار مقاله تحقیق در سابقه کتابشناسی جنگ» به حساب بیاید. به همین دلیل، مطالب مرتبط با موضوع این مقاله، در مطبوعات نیز بی گیری و به ثبت رسیده است، حتی مطالب آسماری و نموداری، هر چند که برخلاف برخی از اهالی فن، اعتقاد دارم این قسمت نیز جزء کتابشناسی می تواند باشد و یا حداقل نتایج حاصل از هر کتابشناسی ای را مشخص کرده باشد.
- ۳- این مقاله قبل از ارائه به دفتر مجله توسط نویسنده عزیز و ارجمند جناب آقای نصرالله صمدزاده، مدیر کتابخانه تخصصی دفتر مطالعات فرهنگ و ادب بایستاری حوزه هنری، مورد مطالعه قرار گرفت و ایشان انتقادات و پیشنهادات قابل توجهی را ارائه دادند، که پس از مطالعه دقیق و بررسی انتقادات و پیشنهادات، اثر توسط نگارنده مورد بازبینی قرار گرفت. مواردی را که ایشان به آن اشکال گرفته بودند و به نظر نگارنده صحیح بود، بی گیری و اصلاح شد، ولی برخی از موارد ذکر شده را به دلایل مختلف مسکوت گذاشتم؛ عمده ترین دلیل آن هم این بود که از نظر راقم

این سطور، این مقاله فقط درآمدی بسیار گذرا به موضوع مورد بحث به حساب می آید و تحقیق اساسی درخصوص سه منظری که در این یادداشت به تحلیل آن نشستیم، نیازمند تشکیل یک تیم تحقیقی از اهل فن است. این تحقیق می تواند نهضت برم افزایی داستانها و رمانهای جنگ را سرعت بخشد و اطلاعات کامل تر و جامع تری را به مخاطبان ارائه دهد. به همین دلیل بسیاری از پیشنهادات و انتقادات این کتابشناسی مرجع اهل فن می تواند برای آن تیم تحقیقی کارساز باشد. به هر حال از ایشان کمال تشکر را دارم.

- ۴- مطمئناً نباید اطلاعات ناقص مربوط به شناسه های ارائه شده حمل بر تنبلی نگارنده قلمداد گردد، چرا که حضور تالاش خودش را به تمامی برای ثبت اطلاعات کامل هر شناسه مصروف داشته. ولی نتوانسته آنها را بازیابی کند.
- ۵- نکته آخر اینکه نگارنده این مقاله حتی آن دسته از فعالانهای مرتبط با موضوع مقاله را که نهایتاً منجر به جای کتابشناسی شده است، را در این جزوه آورده؛ آن هم فقط به دلیل مشخص شدن روند سابقه کار کتابشناسی.

فکر اولیه تهیه فهرست داستانهای جنگ

فکر اولیه تهیه فهرستی از داستانهای جنگ، ابتدا در مجله «سوره» نوجوانان «حوزه هنری مطرح گشت. در یکی از شماره های این مجله فهرستی کوتاه از چند کتاب داستانی جنگ کودک و نوجوان به کوشش سرکار خانم مرصیه طهمورثی نژاد ارائه شده بود و از خوانندگان و نویسندگان نیز برای تکمیل این فهرست دعوت به عمل آمده بود. سپس در سال ۱۳۷۰ در زمینه ادبیات بزرگسال کتاب نیم نگاهی به هشت سال قصه جنگ نوشته منتقد معاصر، محمدرضا سرشار منتشر شد که تعدادی از داستانهای جنگ را مورد نقد و بررسی قرار داده بود.

در این کتاب حداقل نام ۵۶ داستان جنگ ثبت و ضبط شده است.

از اینها که بگذریم، شروع رسمی و اساسی کار تحقیق در زمینه داستانهای جنگ به روزهای پایانی تیرماه ۱۳۷۲ برمی گردد. در آن زمان اهل قلم فرزانه - دکتر مجتبی رحماندوست در دفتر هنر و ادبیات اینار بنیاد جانبازان در زمینه رمان جنگ حرکت تازه ای را شروع کرده بود.*

ایشان بر سر آن بود در کنار این حرکت، و همچنین به دلیل برگزاری اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان در سال ۱۳۷۲ در کرمانشاه، فهرستی از داستانهای منتشر شده در زمینه جنگ نیز تهیه شود، تا معلوم شود در آن زمان داستان کوتاه و رمان جنگ از نظر کمی و کیفی در چه مرتبه ای قرار دارد. وی معتقد بود که حتی به طور تخمینی هم که شده، باید وضع پیشینه داستان جنگ معلوم شود.

این کار به یک گروه تحقیقی تحت سرپرستی نگارنده سپرده شد. ما کار را شروع کردیم در نیمه های راه بودیم که به طور اتفاقی در یکی از روزها، جمعی از داستان نویسان جنگ برای بررسی راههای

برپاوردن سمینار، در این دفتر بحث و گفت‌وگو می‌کردند. بیشتر آنها تعداد داستانهای جنگ را از ۳۰ الی ۴۰ مورد بالاتر نمی‌دانستند در حالی که ما که هنوز در نیمه راه بودیم، حدود ۲۰۰ الی ۳۰۰ داستان را ثبت و ضبط کرده بودیم. این ماجرا همه آن چیزی است که نگارنده این سطور به یاد دارد.

سابقه کتابشناسی جنگ

راقم این سطور تا نیمه اول تیر ۱۳۷۴ تعداد نه مأخذ را شناسایی کرده که به صورت گذرا شرح داده می‌شود.

از سال ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۴ - به فاصله یک دهه-یازده مأخذ دیگر این مجموعه اضافه شده است. ضمن اینکه کتابخانه تخصصی جنگ در مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری حوزه هنری، زیر نظر کتابشناس خبره، آقای نصرت‌اله صمدزاده، از سال ۱۳۷۹ شروع به کار کرده، و تاکنون تقریباً تمام آثار حوزه جنگ و دفاع مقدس را در مجموعه خود گردآورده و در بانک اطلاعاتی سامان‌دهی کرده است. و در نهایت در سال ۱۳۸۴ «کتابشناسی دفاع مقدس» (در دو جلد با قطع وزیری و در ۴۴ صفحه) به چاپ رسید که در این مقاله به همه آن موارد اشاره می‌شود.

پرروشن است که این آثار به رغم نواقص و کاستیهایشان، به سبب نوع پرداخت در کار و زمان ارائه اثر، ارزشمند هستند و برای تدوین فرهنگ جامع موضوعات مربوط به جنگ می‌تواند منبع خوبی به حساب بیایند این منابع عبارتند از:

۱. کتابشناسی هنر و ادبیات جنگ / یوسف راد

این کتاب آثار هنری جنگ را که به صورت کتاب چاپ شده، ضبط کرده است. آثاری مانند: قصه، نمایشنامه، فیلمنامه، شعر، نقد، گزارش، آلبوم عکس، که روی هم دربرگیرنده ۲۰۱ عنوان شناسه کتابشناختی است. مزیت این کتابشناسی در آن است که چون در سالهای اولیه جنگ چاپ شده، کتابهای ضبط شده در آن ارزشمندند و ضبط مجدد آنها بدون در دست داشتن این منابع، مشکل خواهد بود.

۲. کتابشناسی جنگ تحمیلی / مرکز اسناد معاونت فرهنگی تبلیغات جنگ^۲

این کتابشناسی در حد یک نسخه تایپ شده بود که متأسفانه آن را فقط یک بار دیدم و یادداشت‌هایی پراکنده از آن برداشتم.^۳

۴. جنگ ایران و عراق / آنتونی گاردنر^۴

این کتابشناسی مجموعه کتابهای جنگ را به زبانهای اروپایی غربی، فارسی و عربی در بر گرفته است. مقاله‌های روزنامه‌ها نیز در این کتاب ضبط شده است.

به این مجموعه باید مصاحبه‌ها، سخنرانیها، فیلمهای مستند و سینمایی را نیز اضافه کرد. اشکالات این کتاب را به صورت موجز می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

الف: فقط ۵۰۹ شناسه کتابشناسی در آن آمده که با توجه به حجم آثار جنگ، رقم قابل اعتنایی نیست.

ب: کتابشناسی فاقد ثبت و ضبط بخش اعظم کتابهای جنگ

در ایران است.

ج: این کتابشناسی فقط دربرگیرنده کتابهایی با موضوع جنگ، تا تاریخ ۱۳۶۵ می‌باشد.

د: برخی از کتابهای این کتابشناسی اصلاً مربوط به جنگ نیست.

توضیح اینکه از این نوع کتابشناسیها که اصلاً به موضوع داستانهای جنگ توجهی نداشته و یا توجه خیلی کمی داشته‌اند، موارد دیگری وجود دارند که عبارت‌اند از:

- کتابشناسی انقلاب اسلامی؛ پرویز سعادت؛ ۱۳۷۷

- کتابشناسی خوزستان؛ محمدعلی رونق؛ ۱۳۶۸

- کتابشناسی انقلاب اسلامی ایران از سال ۱۳۵۷ - ۱۳۷۲؛ محسن آرمین

- کتابشناسی بسیج، علی غیائی ندوشن؛ ۱۳۷۹

- کتابشناسی شهید و شهادت؛ مظفر چشمه‌سهرابی؛ ۱۳۷۸

۵. کتابشناسی توصیفی جنگ تحمیلی / سید هدایت... جلدی^۵

این کتابشناسی شامل دو گروه سنی «کودکان و نوجوانان» و «بزرگسالان» است و ۲۴۰ عنوان کتاب را در زمینه خاطر، شعر، عکس، فیلمنامه، گاهنامه‌های ادبی، مجموعه داستان، رمان، وصیتنامه، تحلیل سیاسی جنگ و... دربردارد. از این ۲۴۰ کتاب، ۳۳ مورد به مجموعه داستان و داستان بلند بزرگسالان و ۴۱ کتاب به مجموعه داستان بلند کودکان و نوجوانان اختصاص دارد و نواقص آن نیز عبارت‌اند از: الف) کتابشناسی توصیفی اکثر

کتابها کامل نیست. ب) شیوه توصیف مطالب کتابهای فهرست شده هماهنگ نیست. پ) برخلاف قولی که مؤلف در مقدمه کتاب داده، گاه تحلیل هم ارائه شده است. ت) کتابها دسته‌بندی و موضوع‌بندی نشده و از نظر گروه سنی نیز تفکیک نشده است.

ث) برخلاف نوشته مؤلف در مقدمه کتاب، آن دسته از مطالب کتابهایی که در زمینه جنگ نیست نیز، در کتابشناسی توصیفی ذکر شده است. ج) نمایه‌های پایانی کتاب هر چند نسبت به موارد مشابه بهتر است، ولی کاستیهای فراوانی دارد.

۶. نیم‌نگاهی به هشت سال قصه جنگ / رضا رهگذر^۶

در این کتاب علاوه بر سه مقاله کوتاه تحلیلی درباره ادبیات مقاومت، نویسنده به نقد و بررسی داستانهای دوازده نویسنده داستان و رمان جنگ، در گروه سنی بزرگسالان پرداخته است. به عبارت دیگر در این کتاب به جهت نقد داستانهای جنگ، مشخصات تعداد ۵۵ داستان کوتاه و رمان جنگ به ثبت رسیده است.

۷. فهرست داستانهای کوتاه درباره جنگ تحمیلی در مطبوعات ایران / تهیه و تدوین دفتر مطالعات ادبیات داستانی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و دربرگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مأخذ ثبت و ضبط

این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و دربرگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مأخذ ثبت و ضبط

این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و دربرگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مأخذ ثبت و ضبط

این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و دربرگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مأخذ ثبت و ضبط

این کتاب همزمان با برپایی «اولین سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» منتشر شد و دربرگیرنده ۱۱۶۹ شناسه داستان از سال ۵۹-۷۱ بود. از این رقم، تعداد ۶۵۲ مورد آن داستان کوتاه و ۵۱۷ مورد آن داستان تکراری است. منبع و مأخذ ثبت و ضبط

این داستانها ۲۳ مجله و روزنامه کشور بوده است. نواقص آن عبارت‌اند از:

الف) به دلیل اینکه برخی از محققین کتاب در حد لازم با داستان‌شناسی نداشته‌اند، همه داستانهای جنگ ضبط نشده‌اند.

ب) در سرشناسی داستانهای که نام نویسندگان آن معلوم نبوده، اسم مجله یا روزنامه جایگزین شده است که این کار، بازیابی‌شناسی مورد نظر محقق و مراجعه‌کننده به کتاب را دشوار کرده است.

پ) این فهرست تنها شامل داستانهای ۲۳ مأخذ مطبوعاتی است و تا آنجا که به یاد دارم حدود پانزده یا شانزده منبع در این فهرست مورد بررسی قرار نگرفته است؛ از جمله هفته‌نامه‌ها و مجلات رشد معلم، امید انقلاب، تربیت، رشد جوان، همشهری، کیهان فرهنگی، صف، کلک، گردون، کیهان هوایی و کتاب صبح و روزنامه‌های انقلاب اسلامی، جهان اسلام، رسالت و...

ت) بزرگترین نقص کتاب مربوط به بخش نمایه‌های کتاب است. نمایه‌های کتاب فقط در برگزیده نمایه عناوین داستانهاست و فاقد نمایه‌های نام نویسندگان، مجلات و تاریخ سال انتشار است.

ث) در بعضی موارد، داستان بلند نیز در این مجموعه فهرست شده است (مانند شناسی شماره ۱۱۴) در حالیکه موضوع کتاب فقط داستانهای کوتاه جنگ است.

۸. کتابشناسی داستانهای کوتاه و رمان جنگ ایران و عراق / به کوشش حسین حداد^{۱۰}

این کتابشناسی در برگزیده ۲۱۷ شناسی کتاب کودک و نوجوان، ۲۸۵ شناسی داستانهای چاپ شده در مجلات کودکان و نوجوانان کشور، ۶۰۳ شناسی داستانهای چاپ شده در کتابهای داستانی مقطع بزرگسالان، ۱۰۶ شناسی نقد داستانهای جنگ و قریب به ۱۱ گونه نمایه است. عمده‌ترین اشکال این کار شتاب و تسریع برای چاپ کتاب بود. این مسئله موجب شد که حتی خاطره و قطعه ادبی و قصه انقلاب نیز به این فهرست راه پیدا کند و این همان چیزی بود که ما را واداشت از شهریور ۱۳۷۲ به مدت یکسال و نیم به تصحیح و تکمیل این مجموعه پردازیم.

در این مدت این کتابشناسی به صورت جامع، تصحیح و تکمیل شد و پس از ویرایش، حروفچینی و صفحه‌آرایی، تحویل دفتر هنر و ادبیات ایثار بنیاد جانبازان شد که به دلیل تغییر مسئولیت دفتر، این کار همچنان انجام نشده باقی مانده است.

۹. کتابشناسی جنگ، تألیف ا.ا. جدی^{۱۱}

این کتابشناسی به معنای اخص جنگ ایران و عراق اختصاص ندارد و مؤلف هر کتابی را که به گونه‌ای به مقوله جنگ مربوط می‌شده ثبت و ضبط کرده است. کتاب شامل سه فصل است:

فصل اول: درباره حفظ آثار جنگ در رابطه با هنر تاریخی شیعه در زمینه‌های معماری، حسینی، تکیه، مقابر ائمه و امامزاده‌ها، سقاخانه، خانقاه و حظیره می‌باشد. مطالب این بخش ربطی به موضوع جنگ ایران و عراق ندارد.

فصل دوم: مقدمه کتابشناسی جنگ: هدف این مبحث بیان

دیدگاههای مختلف نگارندگان و مؤلفانی است که در زمینه جنگ قلم به دست گرفته‌اند.

فصل سوم: در این فصل که بخش اصلی کتابشناسی نامبرده است، حدود ۱۵۰۰ جلد کتاب و نشریه که به طور مستقیم یا غیرمستقیم با مقوله جنگ ارتباط داشته ثبت و ضبط شده است.

فهرست بر اساس نام نویسنده و یا ناشر، و به ترتیب حروف الفبا تنظیم شده است. در این کتابشناسی از مجموعه داستان و رمان جنگ به زبان فارسی و رمان جنگ ترجمه شده به زبان فارسی گرفته، تا فصلی از مقدمه این خلدون (که به جنگ و روشهای ملت‌های مختلف اختصاص دارد) و مغازی (که تاریخ جنگهای پیامبر است) و کتابهایی مانند «ایران در دوره سلطنت قاجار» و «جنگ داخلی لبنان» و «استفاده از گاز میکروبی در جنگ»، ثبت و ضبط شده است.

۱۰. مجموعه مقالات سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان / به کوشش بنیاد جانبازان انقلاب اسلامی ایران^{۱۲}

این کتاب مجموعه مقالات رسیده به دبیرخانه سمینار اولین رمان جنگ در ایران و جهان است. محمد حنیف در یکی از مقاله‌های کتاب تحت عنوان «ده سال رمان و داستان بلند جنگ» حدود سی و سه داستان بلند و رمان جنگ (گاه همراه با توصیف و گاه همراه با تحلیل) معرفی کرده است. رمانهای معرفی شده، فاقد داده‌های آماری لازم برای شناسی کتابشناختی است. البته سعی مؤلف مشکور است چرا که حداقل تعدادی از داستانهای جنگ را ضبط کرده است.

۱۱. منبع یازدهم که متأسفانه نشانی از آن به دست ندارم. کتابشناسی‌ای بود که فردی به نام عطاءالله ابطحی زیر نظر محقق فرزانه آقای علیرضا کمری انجام می‌دادند. تا آنجا که به یاد دارم این کتابشناسی گسترده و دربرگیرنده کلیه کتابهای جنگ در رشته‌های گوناگون هنری بود. از اینکه این کار چه سرنوشتی پیدا کرده است، بی‌اطلاعم.

۱۲. کتابشناسی توصیفی داستانهای کوتاه و رمان جنگ^{۱۱} / حسین حداد

این کتاب در برگزیده خلاصه نزدیک به ۳۰۰ داستان کوتاه و رمان جنگ بود که پس از تکمیل نهایی و ویرایش و صفحه‌آرایی و آماده شدن برای انتشار، مسئولین جدید دفتر هنر و ادبیات ایثار، به بهانه این که کار مربوط به مسئولان قبلی است از چاپ آن سرباز زدند و این کتاب همچنان بی‌سرانجام، در دفتر مذکور باقی ماند.*

۱۳. نیم‌نگاهی به داستانهای کوتاه ادبیات جنگ^{۱۲} (مقاله) / بلقیس سلیمانی

سلیمانی که در این مقاله هشت صفحه‌ای قصد داشته است به بررسی ساختار داستانهای کوتاه جنگ پردازد، به تعداد ۳۶ داستان جنگ اشاره می‌کند. البته در ثبت و ضبط داستانها کوتاهی کرده است و فقط نام اثر و پدیدآورنده‌اش را آورده است و از مشخصات دیگر اثر خودداری ورزیده است.

۱۴. نگاه آماری به قصه‌های جنگ^{۱۳} (۱۳۵۹-۱۳۷۲) /

حسین حداد

این مقاله در دو بخش ارائه شده است. در بخش اول داده‌های آماری ارائه شده است؛ از جمله: تعداد کلی قصه‌های جنگ در کتاب و مطبوعات، تعداد داستانهای کوتاه، تعداد رمانهای اولین قصه‌های جنگ و... در بخش دوم جداول آماری و نمودارهای مربوط به آمار و ارقام داستانهای جنگ از زاویه‌های مختلف آماده است. پرکارترین قصه‌نویسان جنگ در عرصه مطبوعات، رمانها و داستانهای بلند جنگ از نظر حجم صفحات، پرکارترین قصه‌نویسان جنگ در قالب کتاب و سال‌شمار داستانها و رمانها در هر سال و... از جمله این جداول و نمودارها به شمار می‌آید.

۱۵. مقدمه‌ای برای کتابشناسی ترجمه‌های جنگ^{۱۴} / حسین حداد

در این فهرست کوتاه پنج صفحه‌ای - که برای اولین بار ارائه شده است - مشخصات تعداد ۳۵۰ داستان کوتاه و رمان جنگ ترجمه شده از زبانهای دیگر به زبان فارسی آمده است. این آثار، شامل آثار چاپ شده از زمان قبل از انقلاب تا پایان سال ۱۳۷۲ می‌باشد.

۱۶. کتابشناسی توصیفی داستانهای بلند و رمان جنگ در ایران^{۱۵} / حسین حداد، محسن فومنی و علی اکبر والایی (۱۳۵۹-۱۳۷۲)

۱۷. فرهنگ داستان‌نویسان جنگ کودکان و نوجوانان (ویژه کتاب)^{۱۶} / حسین حداد

در این فرهنگ، نام ۱۱۳ نویسنده داستانهای کوتاه و رمان جنگ در گروه سنی کودک و نوجوان، همراه با کتابها و یا داستانهای کوتاهشان با موضوع جنگ آمده است و سپس این داستانها از منظر آمار و نمودار بررسی شده‌اند.

۱۸. فرهنگ داستان‌نویسان مطبوعات کودک و نوجوان^{۱۷} / حسین حداد

در این فرهنگ، نام ۱۰۹ نویسنده داستانهای کوتاه جنگ در مجلات کودک، همراه با عناوین داستانشان (۲۷۵ داستان) ثبت و ضبط شده است و سپس داستانهای جنگ مجلات، از نگاه آمار و نمودار به تصویر کشیده شده‌اند. توضیح اینکه در این بخش تعداد زیادی داستان کوتاه بدون ذکر نام نویسنده نیز، ثبت و ضبط شده است.

۱۹. در مسیر تندباد (بررسی ۲۰ سال ادبیات داستانی دفاع مقدس ویژه کودکان و نوجوانان)^{۱۸} / محمدرضا سرشار

این کتاب که بنا به سفارش بنیاد حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس نوشته شده است، دربرگیرنده داستانهای گروه سنی کودک و نوجوان از سال ۱۳۵۹ تا پایان سال ۱۳۷۹ به شیوه غیر کتابشناسی (تحلیلی و ذکر اسامی داستانها در متن) می‌باشد. بنا به اعلام منتقد این کتاب، در نوشتن این تحقیق از کلیه خلاصه داستانهای دفاع مقدس، به ویژه تحقیق چاپ شده نگارنده این سطور برای «دفتر ادبیات ایثار» استفاده شده است. در مسیر تندباد جامع‌ترین کتاب نقد و بررسی آثار داستانی کودک و نوجوان تا این زمان به شمار می‌آید که ارزش کتابشناختی هم دارد.

۲۰. کتابشناسی داستانهای انقلاب (۱۳۵۷ الی ۱۳۷۷)^{۱۹} /

قاسمعلی فراست و سیده زهرامدنی

این کتاب که در سه بخش تنظیم شده است، دربرگیرنده کتابشناسی توصیفی داستانهای بیست ساله انقلاب؛ امام، انقلاب و دفاع مقدس است.

در بخش سوم که مربوط به ثبت داستانهای دفاع مقدس است مشخصات تعداد ۳۹۶ کتاب به همراه خلاصه‌ای از آنها ثبت و ضبط شده است (این کتابشناسی از جنبه‌هایی خاص، فاقد هر گونه استناد علمی است و دارای نقصهای بسیار است. و باید به صورت علمی مورد تجزیه و تحلیل کتابشناختی قرار گیرد). توضیح اینکه تعداد ۳۹۶ منبع ثبت شده در این کتاب از جهت تعداد داستانهای مربوط به جنگ یکسان نیستند؛ به این معنی که بعضی از مجموعه داستانهای ذکر شده فقط یک یا دو داستان در مورد دارند و برخی از آنها تماما به موضوع جنگ اختصاص دارد.

۲۱. کتابشناسی دفاع مقدس (۱۳۵۹-۱۳۸۱)^{۲۰} به اهتمام

فیروزه برومند

این کتابشناسی حجیم‌ترین کتابشناسی ادبیات جنگ در تمام رشته‌هاست ولی در عین حال فقط ۳۲۹۷ شناسه کتاب در رشته‌های گوناگون به ثبت رسانده است. در حالی که فقط با مرور تعداد قصه‌های کوتاه و رمان جنگ در کتابشناسیهای برشمرده، باید تعداد شناسه‌های این کتاب (با توجه به رشته‌های دیگر هنری) خیلی بیش از این باشد. حجیم بودن کتاب نمی‌تواند دلیل بر کامل بودن شناسه‌های آن باشد.

حجیم بودن این کتاب دو دلیل دارد یکی اینکه توصیفی است و دیگر این که تمام رشته‌های هنری مربوط به جنگ را دربرمی‌گیرد. از بررسی تطبیقی ظاهری و گذرای کتابشناسیهای قبل برمی‌آید که تعداد آثار مربوط به دفاع مقدس بیش از اینها می‌باشد. از آنجا که ویراستار محترم کتاب، دکتر محسن پرویز، خود را با عنوان ناظر علمی کتاب معرفی کرده است، صحت و سقم و علمی بودن کار این کتابشناسی را در مقاله‌ای جداگانه، به همراه نقد چند کتابشناسی دیگر، مورد بررسی قرار خواهیم داد.

توضیح اینکه از ۱۵۳۶ صفحه این کتاب، ۱۲۷۳ صفحه به متن کتاب اختصاص دارد و مابقی نمایه‌های کتاب را دربر گرفته است.

تعداد رمانها و داستانهای بلند گروه سنی ثبت شده در این کتابشناسی ۱۲۵ داستان، تعداد مجموعه داستانهای گروه سنی بزرگسال ۲۲۸ مورد تعداد کتابهای تک داستانی اعم از رمان، داستان بلند و داستان کوتاه در گروه سنی کودک و نوجوان ۱۳۵ کتاب و تعداد مجموعه داستانها در همین گروه سنی ۹۸ مورد ثبت شده است (جمعا ۵۸۶ داستان کوتاه، رمان، داستان تک جلدی و...)

توضیح دیگر درباره این کتاب آن است که متأسفانه ناشر به دلیل نوع بد صفحه‌آرایی باعث حجیم شدن کتاب شده است و متأسفانه موارد تکراری شناسه‌ها نیز به دلیل عدم تسلط کامل پدیدآورندگان کتاب بر موضوع، به این نقص دامن زده است.

تقسیم‌بندی داستانهای جنگ

نسبت داستانهای ضبط شده در منابع برشمرده با داستان جنگ به معنای اخص آن، نسبتی یکدست نیست. این نسبت در هر داستان به تناسب آن کتاب کم یا زیاد شده است. داستانهای دربارهٔ عملیات در جبهه‌های غرب یا جنوب، داستانهای دربارهٔ جنگ، داستانهایی از جنگ، داستانهایی دربارهٔ حاشیه جنگ، حوادث پشت جبهه، داستانهایی با پس‌زمینه جنگ، جنگ شهرها، خانواده سهدا و جنگ، عملکرد منافقین در ارتباط با جنگ، کودکان و جنگ تحمیلی، بچه‌های سهدا، زن و نقش او در جنگ، سقوط و زادسازی شهرهای تحت اشغال نیروهای عراق... موضوعات فراوان دیگر، همه تحت عنوان کلی داستانهای جنگ ثبت شده است. اخیراً نیز دسته‌ای از داستانهای جنگی با موضوع عشقی دستمایه کار برخی از نویسندگان قرار گرفته که مانع‌اند از به اصطلاح عشق و تراوشهای درونی خود نویسنده که انعکاس ترس و نگرانشان از هشت سال دفاع مقدس است.

در رابطه با تقسیم‌بندی داستانهای جنگ، تقسیم‌بندیهای متعدد و متفاوتی ارائه شده است:

چند نوع از آنها در کتاب «بیم‌نکاهی به هشت سال قلمه جنگ» از رضا رهگذر برای اولین بار مطرح شد. در این کتاب داستانهای جنگ از دیدگاههای متفاوت مورد تقسیم‌بندی قرار گرفته است. یک موردش به این شکل است: آثار جنگ در جهت تأیید مقاومت مردم، آثار جنگ در جهت نفی مقاومت مردم و کاشتن بذر تردید و تزلزل در روحیهٔ مردم و اناری کجدار و مریز که اگرچه جنگ را نفی نکرده‌اند، آن را تأیید نیز نکرده‌اند. تقسیم‌بندی بعدی اینگونه است: اناری از جنگ، آثار دربارهٔ جنگ و آثار در حاشیه جنگ.

تقسیم‌بندی نوع سوم به این شیوه است: جنگ با دشمن داخلی (مثل کردستان)، جنگ با دشمن بی‌غی. جنگ دریایی با آمریکا در خلیج فارس؛ یا تقسیم‌بندی براساس زاویه دید به روشهای تک‌گویی نمایشی، تک‌گویی درونی، نامه‌نگاری و... «تقسیم‌بندی براساس موضوع: آزادگان، سهدا، همسران سهدا، مهاجران و مانند آن، که از تقسیم‌بندیهای پیشنهادی مؤلف این کتاب است. بزرگ‌ترین مشکل تقسیم‌بندی این کتاب آن است که شاهد مثالهای منتقد برای تعمیم این طبقه‌بندی به همه آثار جنگی گروه سنی بزرگسال بسیار کم می‌باشد. لذا نمی‌تواند از جامعیت لازم برخوردار باشد.

• مورد دوم تقسیم‌بندی کار اقای محمدباقر نجف‌زاده بر فروش در مقاله (تأملی در داستانتوبسی امروز ایران و داستانهای جنگ) است که در کتاب «مجموعه مقاله‌های سمینار بررسی ادبیات انقلاب اسلامی» ۲۲ در سال ۱۳۷۳ (۳-۵ دیماه ۱۳۷۰) ارائه داده است.

وی ضمن گذرا و ستابزده خواندن تحلیل‌های محمدرضا سرشار و ابراهیم حسن‌بیکی و چند تن دیگر، داستانهای جنگ را از چند زاویه تقسیم‌بندی کرده است:

الف) نوع زبان و دید و بیان داستانها
جدی: حماسی و رزمی مانند بیشتر آثار
غیرجدی: معمولی، عاطفی و ساده؛ مانند آثار خانم تجار، اندوهناک و تراژیک و ساده؛ مانند آثار حسن احمدی، طنز؛ مانند آثار سپیدمهدی شجاعی و احمد عربلو

ب) تقسیم‌بندی براساس گروه سنی
کودکان و خردسالان / نوجوانان / جوانان و بزرگسالان
ج) مکان داستانهای جنگ

نوع اول: - مکان داخلی (داخل خاک ایران) مثل «تخلیهای بی‌سر» از قاسمعلی فراست و «فریاد در خاکستر» کومبار - مکان خارجی (خارج از خاک ایران) مانند آثار تقی مدرس‌سی و منصور کوشان

نوع دوم: - دریایی، مثل کارهای زینبوی جلالی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- خشکی یا زمینی (تن به تن با سلاح دستی، ماشینی و...) مانند «آن سوی مه» داریوش عابدی یا «ترکه‌های درخت آلبالو» اکبر خلیلی

- هوایی مانند آثار صالح افشار، جواد مجابی، اکبر خلیلی

نوع سوم: جنگ داخلی (درگیری با دشمنان داخلی و گروهکها در کردستان و گنبد)

- جنگ خارجی (مانند جنگ با عراق و آمریکا و درگیریهای مرزی و...)

نوع چهارم: جنگ و آثار آن در روستاهای مناطق جنگی و غیرجنگی مثل «ترکه‌های درخت آلبالو» و «تخله‌های بی‌سر»

- جنگ و آثار آن در شهرهای مناطق جنگی و غیرجنگی

نوع پنجم: مکان و فضای بسته (مانند خانه، زندان و... در منطقه جنگی و غیرجنگی) در داخل و خارج از کشور.

- مکان و فضای باز (مانند آسمان، بیابان، خیابان و...)

د) تقسیم‌بندی براساس شخصیتها و قهرمانان داستانهای جنگ

- مرد، زن

- پدر و مادر، برادر، خواهر، عمه، خاله و سایر بستگان

- غریبه، آشنا مانند دو داستان «فرزاد انشای حقیقت را نوشت» و «ننه سولماز» از خود نویسنده

- مردم عادی (موافق یا مخالف جنگ)

- رزمندگان و خانواده‌های آنها

- جنگ‌زدگان

- مجروحان، مسئولان، جانبازان و خانواده‌های آنها

- شهدا و خانواده‌ها و بستگانشان

- اسرا

- مفقودالانرها

- کسانی که بر اثر موشک یا بمباران با جنگ مرتبط شده‌اند

فرماندهان، قهرمانان، زمامداران، افراد شاخص و برگزیده سیاسی، فرهنگی و اجتماعی

ه) تقسیم‌بندی براساس خود کتابها

کتابهای داستانی

- مربوط به جنگ

- مربوط جنگهای ایران با کشورهای همسایه.

- مربوط به مسائل اجتماعی - سیاسی تاریخی پیش از انقلاب اسلامی

- مربوط به مسائل اجتماعی و سیاسی و... (بهمین ۵۷ تا ۶۷)

- کتابهایی که بخشی از آن درباره حاشیه و آثار مربوط به جنگ است

- کتابهایی که ربطی به اوضاع اجتماعی ندارد و اغلب جنبه اخلاقی، دینی و... دارد (ادبیات کودک)

کتابهای مربوط به ایرانیان مقیم خارج از کشور

و) تقسیم‌بندی براساس قالب و محل چاپ:

- داستانهای چاپ شده در مطبوعات

- داستانهای چاپ شده در مجموعه‌های داستان

- رمانهای جنگ

ز) تقسیم‌بندی براساس تاریخ نگارش داستانها:

ح) تقسیم‌بندی براساس ایدئولوژی داستان نویسان جنگ:

ط) تقسیم‌بندی براساس موضوعهای داستان جنگ:

- حوادث در خط مقدم جبهه

- حوادث در پشت جبهه

- حوادث در شهرها و آبادیهای ایران دور از خط مقدم

- حوادث پس از پایان جنگ اما درخصوص آثار و مسائل آن یا داستان.

ی) تقسیم‌بندی براساس

- موضوعات سیاسی

- موضوعات اقتصادی

- موضوعات اجتماعی

س) تقسیم‌بندیهای دیگر از نظر گاههای دیگر

- عاطفی یا غیرعاطفی

- مربوط به مردان یا زنان

ع) از نظر سبک:

ساده، معمولی، رئالیسم، رئالیسم جادویی، سوررئالیسم، سمبولیسم، ناتورالیسم و نیهیلیسم و ماکیاولیسم

و) تقسیم‌بندی براساس زنان داستان نویس:

- زنان نویسندگانی که در قبل از انقلاب هم می‌نوشتند، مثل دانشور، پاریسی‌پور، روانی‌پور، مولوی و ساری

- زنان نویسندگانی که بعد از انقلاب به داستان‌نویسی روی آورده‌اند، مثل تجار، جمشیدی، اصلان‌پور، خرامان، زواریان و... البته در مورد دسته دوم، نویسنده تقسیم‌بندی دیگری نیز ارائه داده است:

- نویسندگانی که آثار مربوط به جنگ دارد، مثل تجار و اصلان‌پور

- نویسندگانی که درباره مقولات مربوط به جنگ اثری نیافریده است؛ اگرچه، ممکن است با مردم هم‌دل باشد.

تجفازاده بارفروش تقسیم‌بندی دیگری نیز ارائه داده است:

- زنان نویسندگانی که دارای تشکل و گروه‌آیی مستقل هستند.

- زنان نویسندگانی که به گروه و سازمان خاص متعلق نیستند.

ص) تقسیم‌بندی داستانهای جنگ از جنبه زیباشناسی ادبی:

- واژه‌ها و اصطلاحات و... مربوط به غیر محیط جبهه و جنگ

- از جنبه‌های فنون بلاغت و صناعات ادبی

- ویژگیهای لفظی و معنوی و ارزش واژه‌گزینی

ک) تقسیم‌بندی براساس مشاغل نویسندگان:

- داستان‌نویسان نظامی مانند: رنجیر گل‌محمدی، فیروز زرنوزی جلالی، صالح افشار و...

- داستان‌نویسان غیر نظامی. امیرحسین فردی، عموزاده خلیلی، اکبر خلیلی، مهدی خلیلی بزرگترین مشکل این تقسیم‌بندی جامع نبودن کار بیان بدیهیات اولیه غیرداستانی به عنوان مشخصه

داستانها و عدم ذکر مثالهای مناسب و کم بودن شواهد مطالعه می‌باشد.

اما سومین مورد تقسیم‌بندی که من تاکنون دیده‌ام باید از کار آقای محمدحنیف در کتاب «مجموعه مقالات سمینار بررسی رمان جنگ در ایران و جهان» ۲۳ یاد کنم. در این کتاب آقای حنیف یک تقسیم‌بندی بیشتر ارائه نداده است. به این ترتیب که ایشان رمانها را به رمانهای مثبت‌نگر و خوشبین به جنگ، رمانهای منفی نگر و بدبین به جنگ و رمانهای جنگ در نگاه سوم تقسیم کرده است. متأسفانه نویسنده در مورد دسته سوم تقسیم‌بندی خود تفسیر و تحلیل روشنی از مشخصات و ویژگیهای این گونه داستانهای بلند یا رمان جنگ نداده است. ایشان برای تقسیم‌بندی مورد سوم چهار مثال آورده است: «باغ بلور» از محسن مخملباف، «زمین سوخته» اثر احمد محمود، «سفر کسری» نوشته جعفر مدرس صادقی و «یک شب ماه می‌آید» از مصطفی زمانی‌نیا. افزون بر اینکه معلوم نیست چرا این چهار نوع کار را در کنار هم قرار داده است. و مخصوصاً باعث تعجب است که چرا «سفر کسری» را در این ردیف جای داده است. از سراسر این رمان ۱۷۳ صفحه‌ای، فقط صفحات پایانی کتاب حضوری کمرنگ از رزمندگان را به صورت خیلی حاشیه‌ای نشان می‌دهد.

مورد چهارم تقسیم‌بندی داستانهای جنگ در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی ساختار داستانهای کوتاه جنگ: نیم‌نگاهی به داستانهای کوتاه ادبیات جنگ» در مجله ماهانه ادبیات داستانی شماره ۲۴، سال ۱۳۷۲ مشاهده شده است. بلقیس سلیمانی در این مقاله برای داستانهای کوتاه جنگ تقسیم‌بندی‌ای را به شرح زیر ارائه می‌دهد.

۱. شهادت: چگونگی شهادت، خبر شهادت، تأثیر شهادت.
۲. اسارت: وضعیت اسفبار اردوگاهها، رفتار غیرانسانی نظامیان عراقی با اسرای بی‌دفاع، شکنجه‌ها، چگونگی فعالیت اسرا در اردوگاهها، ایثارها، اختلافها و دودستگیها بازگشت اسرا به میهن، مشکل ارتباط مجدد با خانواده و دغدغه اسرای عراقی.
۳. موج گرفتگی و دل‌تنگی برای ارزشها توسط رزمندگان موج گرفته.
۴. جانبازان، ایثار و از خودگذشتگی: مسائل ازدواج، مسائل خانوادگی، ارتباط با همسر و کودکان، چگونگی ارتباط با مردم و اجتماع، تلاش برای حرکت و خلاقیت.
۵. مهاجرت: فقر، غربت، رنج، اندوه و دل‌تنگی مهاجران برای شهر و دیارشان.
۶. بمبارانها: بمباران شهرها، پشت جبهه و تبعات آن.

لازم به توضیح است که نویسنده این مقاله، به انواع زاویه دید در داستانهای کوتاه جنگ نیز اشاره کرده است: من راوی (شاهد)، تک‌گویی نمایشی (مادر خطاب به فرزند شهیدش، همسر شهید در تنهایی و غربت خطاب به همسرش، فرزند شهید خطاب به پدر شهیدش، گفت‌وگوی یک جانبه پدر با فرزند شهیدش)، شیوه دانای کل (برای ثبت وقایع، تحلیل و تفسیر و دادن اطلاعات، ارائه

یک داستان چند بعدی) ترسل و نامه‌نگاری.

در پایان مقاله نویسنده نیم‌نگاهی هم داشته است به انواع شخصیت‌های داستانی در ادبیات جنگ: مردان فداکار ستاد، فرماندهان و رزمندگان، پیرمردها، پدر و پسر، برادر و برادر، کودکان.

مشکل اصلی این مقاله این است که اولاً، نویسنده نتوانسته است شاهد مثالهای بیشتری بیاورد تا بتواند تقسیم‌بندیهای ارائه شده‌اش را ریشه‌دارتر کند؛ ثانیاً نوشته است که این تقسیم‌بندی را براساس مطالعه چند داستان نوشته است.

مورد پنجم. تقسیم‌بندی داستانهای جنگ توسط محمدرضا سرشار در کتاب «در مسیر تندباد» ۲۳ است که البته این تقسیم‌بندی به گروه سنی کودک و نوجوان اختصاص دارد. در کتاب نیم‌نگاهی به هشت سال قصه جنگ سرشار، نویسنده این کتاب، به تقسیم‌بندی داستانهای جنگ گروه سنی بزرگسالان پرداخته بود. و با مطالعه کامل این کتاب به نظر می‌رسد، از نظر تقسیم‌بندی، نویسنده به تحلیل جامع‌تر و کامل‌تری پرداخته است و احتمالاً دلیلش این است که «در نیم‌نگاهی به هشت سال قصه جنگ»، منتقد فقط همان داستانهای جنگ یازده نویسنده را مطالعه کرده و براساس آن تحلیل کرده بود، ولی از آنجا که بنیاد حفظ آثار و ارزشهای دفاع مقدس در نوشتن کتاب جدید «در مسیر تندباد» (امکانات مناسبی را برای منتقد فراهم کرده است، توانسته است پس از مطالعه و بررسی تمام کتابها - یا حداقل خلاصه آنها - تحلیل و تفسیر جدید خود را ارائه دهد. نظر شخصی نگارنده آن است که از شدت حملات قلم تیز منتقد نسبت به کتاب قبلی کاسته شده است. به هر حال نویسنده در این کتاب تمام داستانهای جنگ گروه سنی کودک و نوجوان را در چهار دسته کلی طبقه‌بندی کرده و پس از تقسیم آن عنوان کلی به عناوین فرعی‌تر، تحلیل خود را در هر قسمت ارائه داده است.

بررسی دیدگاهی:

- دیدگاه حاکم بر قصه‌ها (متعهد، نامتعهد، خنثی)
- جنگ یا صلح، کدام یک توسط نویسندگان بر دیگری ترجیح داده شده است؟
- نگاه فراواقعیت‌گرایانه (بعد شدید مذهبی و عقیدتی در میان رزمندگان و خانواده‌های آنها)

۲. بررسی سالشماری

- ۱۳۵۹: غیبت چهره‌های صاحب نام در عرصه نوشتن کتابهای دفاع مقدس
- ۱۳۶۰: انتشار بیشترین آثار ماندگار
- ۱۳۶۱: داستانهای کم مایه و کم بار
- ۱۳۶۲: نخستین داستان جانبازی و گزارش
- ۱۳۶۳: تعادل نسبی
- ۱۳۶۴: افق کامل و ستروان‌ترین سالهای ادبیات داستانی دفاع مقدس

۱۳۶۵: سال کم تعداد داستان جنگ اما قابل اعتنا

۱۳۶۶: بی‌رونق‌ترین سال انتشار کتاب دفاع مقدس (فقط ۲ کتاب)

۱۳۶۷: چند اثر به یادماندنی. سال خوب ادبیات داستانی دفاع مقدس

۱۳۶۸: و آنگاه رزمندگان قلم به دست گرفتند (پس از پذیرفتن قطعه‌نامه) نقطه عطف تاریخی در زمینه نگارش ادبیات داستانی جنگ

۱۳۶۹: کم‌شمار و معمولی، و بیشتر از نویسندگانی که در طول سالیان دفاع مقدس، خود، دورانی، به عنوان بسیجی، نظامی یا جهادگر در جبهه‌ها حضور مستقیم و بی‌واسطه داشته بودند.

۱۳۷۰: قابل قبول نسبت به سالهای گذشته

۱۳۷۱: با ظهور فضای پس از آتش‌بس، همچنان جنگ یکی از مشغله‌های مهم ذهنی نویسندگان ماست.

۱۳۷۲: حفظ نسبی توجه به جنگ با انتشار هفت عنوان کتاب.

۱۳۷۳: یک سال خوب؛ پربرترین سالهای انتشار کتاب، از آغاز دفاع مقدس تا پایان همین سال.

۱۳۷۴: فقیر و کم‌رونق‌ترین سال ادبیات منثور ویژه کودکان و نوجوانان دفاع مقدس مانند سال ۱۳۶۳.

۱۳۷۵: تراکم آثار کودکان و نوجوانان و پربرترین سالهای این دوران تا پایان ۱۳۷۵

۱۳۷۶: بی‌نظیر از چند جهت. اوج رونق ادبیات منثور دفاع مقدس در طول بیست سال پس از آغاز جنگ تحمیلی.

۱۳۷۷: سال افت دوباره داستان جنگ.

۱۳۷۸: بلوغ نویسندگان بسیجی.

۱۳۷۹: در سیطره ناشران دولتی (تنها دو اثر از ناشر خصوصی)

۳. بررسی موضوعی (۱۵ قسمت)

شهادت، جانبازی و جانبازان، آزادی، بسیج، مهاجرت، جنگ شهرها، دلاوریهای کودکان و نوجوانان در جبهه‌ها، دلاوریها و ایثارگریهای بزرگترها)

خانواده در غیاب پدر، کمک به جبهه‌ها، امدادهای غیبی در جبهه‌ها، تأثیر واقعه عاشورا، تحول یک شخصیت در اثر جنگ،

داستانهایی با قهرمان دختر و داستانهایی با قهرمانانی از اقلیتها

۴. بررسی شکلی

ادبیات ترجمه‌ای قبل از انقلاب و بعد از انقلاب، آثار اقتباسی یا متأثر، داستانهای شکل‌گرا (فرمالیستی)، داستانهای با جنبه افسانه‌ای، داستانهای دارای جنبه نمادین، داستانهای طنزآمیز، آثار

کارتونی، قصه فرماندهان، خاطره‌ها، داستانهای سرداران شهید، شرح داستانی یک عملیات جنگی، آثار کودکان و نوجوانان.

بدین ترتیب می‌توان گفت اولین سال (۱۳۷۰) و آخرین سال (۱۳۸۳)، تقسیم‌بندی و تحلیل جامع داستانهای جنگ صرف‌نظر

از دوری درباره این نوع تقسیم‌بندیها تا این تاریخ توسط این منتقد انجام شده است.

کاش این امکان وجود داشت که منتقدی دیگر با همین صبر و حوصله به بررسی و تحلیل ادبیات داستانی جنگ ویژه گروه سنی

کودک و نوجوان) می‌پرداخت، تا امکان تحلیل تطبیقی و مجال مقایسه‌ای برای یافتن صحت و سقم تحلیلهای به وجود می‌آمد و نیز میزان دقت و مطالعه هر منتقد مشخص می‌شد.

از ویژگیهای خوب این کتاب - که به شیوه کار کتابشناسی نزدیک است - در فصل مربوط به «بررسی سال شماری» است،

که در ابتدای هر قسمت، جدول کاملی از اطلاعات مربوط به هر کتاب را ارائه می‌دهد. نکته دیگر درباره این کتاب آن است که

منتقد به منبع خلاصه‌نویسیهای داستانهای جنگ تا پایان سال ۱۳۷۳ اشاره کرده است، ولی نوشته است این نیاز را از سال ۷۳ تا

پایان ۱۳۷۹ چگونه برطرف کرده است؛ لذا نمی‌توان در این بخش قضاوت کرد که فهرست قصه‌های این دوره تا چه اندازه دقیق و کامل بوده است.

به نظر نگارنده، تقسیم‌بندی موضوعی داستانهای جنگ نیاز به یک تحقیق جامع و مستقل دارد. متأسفانه این بخش که نرم‌افزار

داستانهای جنگ به شمار می‌آید مورد کم توجهی قرار گرفته؛ در حالی که، در قسمت دوم مقاله همان‌طور که شاهد بودید، بیش

از هفده، هجده مرجع سخت‌افزاری (کتابشناسی) ادبیات داستانی دفاع مقدس وجود دارد، ولی در خصوص تحقیق و پژوهشی منسجم

درباره داستانهای جنگ و دیگر قالبها از منظرهای گوناگون، به دو، سه منبع بیشتر نمی‌توان اشاره کرد. به هر حال جای چنین کاری خالی است.

پی‌نوشتها:

۱. (تهران) حوزه‌هنری (ص).

۲. ستاد فرماندهی کل قوا؛ ۱۳۶۷.

۳. در نگاه اول خواننده ممکن است بپرسد چه شتابزدگی‌ای در این میان وجود داشته، که نویسنده یک مقاله انتقادی زحمت مراجعه به یک مأخذ را به خود نداده است. پاسخ آشکار است. نگارنده تمام سعی خود را مجدداً به کار گرفت ولی متأسفانه موفق به پیدا کردن این نشد. حتی کتابخانه تخصصی جنگ نیز نتوانست در این زمینه کمکی کند.

۴. انگلستان؛ ۱۹۸۸ میلادی.

۵. معاونت فرهنگی و تبلیغات جنگ؛ ۳۱ شهریور ۱۳۷۰ (۲۹۱ ص).

۶. (تهران) حوزه‌هنری سازمان تبلیغات اسلامی؛ ۱۳۷۰ (۳۰۰ ص).

۷. سازمان انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی؛ سال ۱۳۷۲ (۱۸۲ ص).

۸. دفتر ادبیات و هنر ایثار بنیاد جانبازان؛ ۱۳۷۲ (۲۷۰ ص).

۹. دفتر سازهای امن وزارت مسکن و شهرسازی؛ ۱۳۶۵ (۲۶۴ ص).

۱۰. بنیاد جانبازان انقلاب اسلامی ایران؛ ۱۳۷۳ (ص ۸۳-۱۵۶).

۱۱. دفتر هنر و ادبیات ایثار؛ بنیاد جانبازان، ۱۳۷۴.

۱۲. ماهنامه ادبیات داستانی، ش. ۲۴، سال دوم (مهر ۱۳۷۳) صص ۳۰-۳۷.

۱۳. همان منبع صص ۳۸ تا ۴۵.

۱۴. همان منبع صص ۱۱۲ تا ۱۱۷.

۱۵. همان منبع صص ۱۵۵ - ۱۸۰.

۱۶. پوشش، دو فصلنامه ویژه بررسی هنر و ادبیات کودکان و نوجوانان؛ ش. ۵ (پاییز و زمستان ۱۳۷۴) صص ۱۸۶ تا ۲۰۰.

۱۷. همان منبع صص ۲۰۰ تا ۲۱۰.

۱۸. (تهران) انتشارات پیام آزادی، ۱۳۸۱ (۴۳۶ ص).

۱۹. (تهران) مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، توسعه چاپ و نشر عروج؛ ۱۳۸۳ (۴۸۰ ص).

۲۰. (تهران) انتشارات قدیانی؛ ۱۳۸۴ (هر دو جلد ۱۵۳۶ ص).

۲۱. ردیف ۶.

۲۲.

۲۳. ردیف ۱۰.

۲۴. ردیف ۱۸.